

KESKKONNAINVESTEERINGUTE
KESKUS

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

KESKKONNAAMET

Lisa 1
KINNITATUD
Keskkonnaameti peadirektori 06.03.2014
käskkirjaga nr 1-4.1/14/136

LÄÄNE-EESTI SAARTE BIOSFÄÄRI PROGRAMMIALA SÄÄSTLIKU ARENGU PROGRAMM 2014–2020

SISUKORD

MÕISTED.....	3
SISSEJUHATUS.....	5
1. ALA ÜLDISELOOMUSTUS.....	8
1.1 Loodus.....	8
1.2 Ühiskond.....	11
1.3 Tsoneerimine.....	12
2. VISIOON.....	14
3. ELLUVIIMINE.....	15
4. STRATEEGILISED EESMÄRGID JA ÜLESANDED.....	16
Eesmärk 1: BPA on kujunenud kestliku majanduse ja looduskasutuse pilootpiirkonnaks.....	16
Ülesanne 1.1: Kestliku energeetika arendamine.....	16
Ülesanne 1.2: Kestliku põllumajanduse arendamine.....	16
Ülesanne 1.3: Kestliku metsanduse arendamine.....	17
Ülesanne 1.4: Kestliku kalanduse arendamine.....	17
Ülesanne 1.5: Kestliku turismi arendamine.....	17
Ülesanne 1.6: Kestliku planeerimise ja ehitamise arendamine.....	17
Eesmärk 2: looduslik mitmekesisus on säilitatud.....	18
Ülesanne 2.1: Kohalike kogukondade kaasamine elurikkuse säilitamiseks.....	18
Eesmärk 3: BPA on hoidnud ja eksponeerinud saarte kultuuripärandit.....	19
Ülesanne 3.1: kultuuripärandi hoidmine.....	19
Eesmärk 4: BPA on rohemajandust toetav uuringu-, seire- ja koolituskeskus.....	20
Ülesanne 4.1: kestliku arenguga seotud teadustööde algatamine.....	20
Ülesanne 4.2: Koolitus- ja kommunikatsiooniprogrammi täitmine.....	20
EESMÄRK 5: BPA eesmärkide saavutamisel toimib aktiivne koostöö.....	21
Ülesanne 5.1: Kohalike kogukondade kaasamine BPA tegevuskava koostamisse.....	21
Ülesanne 5.2: BPA eesmärkide lõimimine kohalike omavalitsuste ja maakondlikesse arengudokumentidesse.....	21
Ülesanne 5.3: Rahvusvahelise võrgustiku koostöös osalemine.....	21
5. PROGRAMMI SEIRE JA HINDAMINE.....	22
LISAD.....	23

MÕISTED

Kestlik (ka säästev v jätkusuutlik) areng - sotsiaal-, majandus- ja keskkonnavaldkonna sidus ning kooskõlaline arendamine, mis tagab inimestele kõrge elukvaliteedi, turvalise ning puhta elukeskkonna täna ja tulevikus. Taolise arengu peamine idee – majanduskasv ja inimeste heaolu suurenemine ei tohi toimuda järeltulevate põlvete ja keskkonna arvelt – sõnastati esmakordselt 1987. a Gro Harlem Brundtlandi juhitud komisjoni tegevusraportis „Meie ühine tulevik”.

Programm „Inimene ja Biosfäär” (Man and Biosphere, lühendatult MAB) – UNESCO pikaajaline valitsustevaheline programm, asutatud 1971. a. MAB-i ülesanne on loodus- ja sotsiaalteaduste põhjal välja töötada inimeste ja nende elukeskkonna tasakaalustatud suhete alused. Tänapäevaks keskendub MAB põhiliselt biosfäärialade maailmavõrgustiku teemale.

Biosfääri programmiala (BPA) – maismaa- ja mere- või rannikuökosüsteemide või nende kombinatsiooni piirkond, mida tunnustab rahvusvaheliselt UNESCO programm MAB. Alad määratakse riikide valitsuste poolt. Iga ala peab vastama miinimumkriteeriumidele ja rahuldama teatud tingimusi, et õigustada selle arvamist biosfäärialade maailmavõrgustikku. Iga ala peab täitma kolme funktsiooni: loodusliku mitmekesisuse säilitamise, sotsiaalmajandusliku arengu ja logistilist tugifunktsiooni (teadusuuringud, haridus ja teavitus). Eestis on „Säästva arengu seaduse” (RT I 1995, 31, 384) järgi kasutusele võetud *biosfääri kaitseala* asemel nimetus *biosfääri programmiala*, mis väljendab nende alade käsitluse muutust, kus varasemast enam tähtsustatakse looduskaitse kõrval säästliku looduskasutuse edendamist.

Biosfääri programmiala tsoneerimine – iga biosfääri programmiala peab hõlmama kolme tsooni v võõndit: tuumala, kus on lubatud vaid nõrga ja mittekahjustava mõjuga looduskasutus (uuringud, hariduslik tegevus); puhverala, kus on lubatud ökoloogiliselt sobivad piiratud inimõjuga tegevused; üleminekuala, kus toimub mitmekesine looduskasutus. Tsoneerimine võib põhineda siseriiklikul kaitsekorraldusel või olla eraldi kehtestatud.

Sevilla strateegia – biosfääri programmialade strateegia, mis kiideti heaks UNESCO peakonverentsi istungil 1995. a. Strateegia põhisisuks on biosfääri programmialade kui säästva arengu piirkondade lahtimõtestamine. Biosfääri programmiala määravaks tunnuseks sai

teadusuuringute kõrval kohaliku ja migreeruva elanikkonna olemasolu ning seal toimuv majandustegevus.

Madridi tegevuskava – võeti vastu biosfääri programmalade III maailmakongressil 2008. aastal. Tegevuskava sätestab MAB-i ja biosfääri programmalade tegevused aastateks 2008–2013. Tegevuskava mõte on konkretiseerida ja ühtlustada biosfääri programmalade kui rahvusvaheliselt tunnustatud säästva arengu mudelpiirkondade käsitus ja sõnastada nende prioriteetsed tegevused. Aastaks 2013 peaksid kõik nn Sevilla-eelsed biosfääri programmalad laienema, et kaasata kohalikku elanikkonda oma tegevusse.

Rohemajandus – vastavalt ÜRO Keskkonnaprogrammi UNEP määratlusele – majandus, mis parandab heaolu ja sotsiaalset võrdsust ning ühtlasi kahandab oluliselt keskkonnaseisundi halvenemise ja ökoloogilise vaesestumise ohtu. See on ressursitõhus, madala CO₂ emissiooniga ja sotsiaalselt kaasav majandus. Üleminekul rohemajandusele on võtmetähtsusega majandussektorid järgmised: põllumajandus, ehitus, energeetika, kalandus, metsandus, tööstus, turism, transport, jäätmekäitlus ja veemajandus. Rohemajanduse kontseptsioon tõukub äratundmisest, et kestlikku arengut pole ilma majandust ümber korraldamata võimalik saavutada. Rohemajanduse kontseptsioon on lõimitud Euroopa Liidu strateegiatesse, sh strateegiasse „Euroopa 2020”.

SISSEJUHATUS

Teadusprogramm „Inimene ja Biosfäär” (Man and Biosphere, lühend MAB) loodi UNESCO poolt 1971. aastal kui pikaajaline valitsustevaheline koostööprogramm. Oma uurimis-, seire- ja koolitustegevuse ning pilootprojektidega on programm algusest peale suunanud tasakaalu saavutamisele ja säilitamisele ühelt poolt loodushoiu ja teiselt poolt inimühiskonna arengu vahel. Alates 1976. aastast on MAB programmi raames nimetatud biosfääri kaitsealad, kus oleks võimalik testida kestliku arengu põhimõtete rakendamist ja õppida nendest kogemusest.

Biosfääri kaitsealade strateegilist käsitlust on aja jooksul kohandatud muutunud globaalse kontekstiga ja vajadustega nende alade järgi. Ülemaailmne Keskkonna- ja Arengukonverents Rio de Janeiro (1992) võttis vastu Bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni. Konventsioonil on kolm üldist eesmärki:

1. bioloogilise mitmekesisuse kaitse;
2. selle komponentide säästev kasutamine;
3. geneetiliste ressursside kasutamisest saadava tulu õiglane ja erapooletu jaotamine.

Alates Rio de Janeiro konverentsist on säästliku arengu põhimõtted levinud laiemasse ühiskondlikku praktikasse, sh erinevatele kaitsealadele. 1995. a UNESCO peakonverents kiitis heaks Biosfääri kaitsealade Sevilla strateegia, millega tuuakse välja biosfääri kaitsealade kogu ühiskonna jaoks kestliku arengu suunas teed näitav missioon. Biosfääri kaitsealade kolmandal maailmakongressil (2008) lepiti kokku Sevilla strateegiat konkretiseeriv Madridi tegevuskava, mis rõhutab nende alade rolli kestliku arengu õppimise paikadena.

Eestis loodi MAB programmi realiseeriv Lääne-Eesti saarestiku biosfääri kaitseala Eesti NSV Valitsuse määrusega 1989. a ja 1990. a tunnustas UNESCO seda MAB programmialana (lisa 3). Biosfääri kaitseala 1994. a põhimäärus sätestas selle põhiülesande järgmiselt: „looduskomplekside säilitamine, orienteerudes säästvate ja alalhoidlikule looduskasutusele ning tuginedes teadusuuringutele ja uuendustele looduskaitse, keskkonnaseire, regionaalplaneerimise ning koolituse ja väljaõppe valdkonnas“.

MAB programmi elluviimine toimis riigieelarvest rahastatuna programmijuhi ja kolme piirkondliku keskuse (Saaremaa, Hiiumaa, Läänemaa) tegevuse kaudu.

2002. aastal MAB-i tegevus riigiasutuste kaudu lõpetati ja programmi funktsioonide jätkamiseks moodustati eraõiguslik SA Biosfääri Programm.

2009. aastal moodustati Keskkonnaamet, mille struktuuris on biosfääri programmiala nõuniku ametikoht. Keskkonnaameti põhimääruse § 5 lõige 1 sõnastab: „Ameti tegevusvaldkond on riigi keskkonna- ja looduskaitse ning -kasutamise ja kiirgusohutuse poliitika ja programmide ning tegevuskavade elluviimine.”

Soovides taastada MAB programmi elluviimise Lääne-Eesti saarestikus ja vastavalt Looduskaitse arengukavale aastani 2020, on Keskkonnaamet koostanud käesoleva programmi aastateks 2014–2020. Programmi õiguslikuks aluseks on „Säästva arengu seaduse” biosfääri programmiala staatust sätestav § 13: „(1) Biosfääri programmiala on UNESCO programmiga MAB (Man and Biosphere) haaratud ala haridus-, seire- ja uurimistöö korraldamiseks ning loodusvarade kaitse ja säästliku kasutamise ühitamiseks. (2) Biosfääri programmialal töötatakse välja inimeste ja nende elukeskkonna tasakaalustatud suhete alused ning suunatakse planeerimis- ja arendustegevuse kaudu kohalikku arengut vastavalt UNESCO programmi MAB eesmärkidele.”

Programmi koostamisel on arvesse võetud järgmisi arenguid:

- Euroopa Liidu liikme ja mitme rahvusvahelise keskkonnaleppe osalisena on Eestis välja kujundatud laialdane biosfääri elurikkust hoidev kaitstavate alade võrgustik. Kaitsealade võrgustik kujuneb perspektiivis roheliseks taristuks.
- Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika ja ühtekuuluvuspoliitika raames antavad keskkonnatoetused võimaldavad vähendada keskkonna saastatust, soodustada taastuvenergeetikat ja hoida majandamises osa poollooduslikest kooslustest.
- Seoses Läänemere seisundi jätkuva halvenemise ja kalavarude vähenemisega on esiplaanile tõusnud vajadus kestlikuma mere ja sellega seotud ressursside kasutuse järele.

- Globaalses mastaabis nähakse rohemajanduse edendamist ökoloogilise imperatiivina ja ühtlasi majandusarengu ühe peamise võimalusena.

Uues olukorras on Eestis tarvis kooskõlas Sevilla strateegiaga nihutada MAB programmi rõhuasetust, pöörates looduse kaitsmise kõrval senisest oluliselt rohkem tähelepanu meie looduslikele ja ühiskondlikele oludele vastava kestliku majanduse loomisele. Vastavalt kasutatakse edaspidi ametlikult nimetust „Lääne-Eesti saarte biosfääri programmiala” (BPA).

Vajame BPA-d eeskätt kui rohemajanduse arendamise pilootala. Lääne-Eesti saarte tingimustes on BPA tegevustes mõistlik keskenduda majanduslikult elujõuliste rohemajanduse mudelite väljaarendamisele kohaliku bioloogilise ressursi kasutamiseks, tuginedes kohalikele looduslikele ja poollooduslikele (pärand-) kooslustele nii maismaal kui rannikumeres ja kohalikule positiivsele looduskasutuse kultuuripärandile ning arvestades asjaolu, et saarelisuse tõttu tuleb arvestada piirkonna koormustaluvust enam kui mõnes muus Eesti piirkonna. Sellesuunalise tegevuse edukust peavad toetama rakenduslikud teadusuuringud ja arendustöö, keskkonnaharidus ning ühiskonna kaasamine.

Käesoleva programmi valmistasid ette Keskkonnaameti tellimusel ja Keskkonnainvesteeringute Keskuse kaasrahastamisel MTÜ Jätkusuutlik Saaremaa töötajad: Aado Keskpaik, Kristo Kiiker ja Marii Aksiim. Programmi koostamist toetas Keskkonnaameti peadirektori kokkukutsutud töörühm. Nii Vormsis, Saaremaal kui Hiiumaal viidi läbi avalikud töö- ja kaasamiskoosolekud, kus kõigil huvitatutel oli võimalik arvamusid ja ettepanekuid esitada. Kava koostajad tänavad kõiki avalikel üritustel osalenuid ja tööpanuse eest: Hanno Zingel (Keskkonnaministeerium), Taimo Aasma (Keskkonnaministeerium), Tiit Sillaots (Keskkonnaministeerium), Andres Onemar (Keskkonnaamet), Leelo Kukk (Keskkonnaamet), Kaja Lotman (Keskkonnaamet), Arvo Kullapere (Keskkonnaamet), Elle Puurmann (Keskkonnaamet), Kerli Gutman (UNESCO Eesti Rahvuslik Komisjon), Jaanus Valk (Hiiumaa Omavalitsuste Liit), Raimu Aardam (Saaremaa Omavalitsuste Liit), Leo Filippov (Saare Maavalitsus), Maret Pank (TTÜ Kuressaare Kolledz), Toomas Kokovikin (MTÜ Arhipelaag), Matti Lüsi (SA Tuuru) ja Ants Varblane (Eesti Metsaselts).

1. ALA ÜLDISELOOMUSTUS

1.1 LOODUS

BPA-sse kuulub valdav enamus kõigist Eesti saartest, sh meie suurimad saared – Saaremaa, Hiiumaa, Muhu ja Vormsi. See hõlmab haldusüksustest Saare ja Hiiu maakonda tervikuna, Lääne maakonda jääva Vormsi valda ning ümbritsevaid merealasad Läänemeres, Väinameres ja Liivi lahes. BPA üldpindala on 15 601 km², sealhulgas maismaal 4 038 km². Seega hõlmab BPA ligi kümnendiku kogu Eesti maismaaterritooriumist (kaart lisas 1).

Maailma biosfääri programmialasid on valitud ühtaegu nii nende biogeograafilise esinduslikkuse kui ka looduskaitse väärtuse alusel. Kestliku looduskasutuse arendamise pioneeraladena on need reeglina ka asustatud ja majanduslikult kasutuses. Lääne-Eesti saared vastavad neile nõuetele. Asutamisel (1990) määrati toleaege biosfääri kaitseala looduskaitsefunktsioon järgmiselt: „säilitada palearktilise biogeograafilise regiooni boreonemoraalse (okas- ja laialehiste metsade vöönd) provintsi saarte tüüpilised ja unikaalsed liigirohked looduskompleksid avatud süsteemina”.

Eesti saarte koosluste eripära Euroopas ja maailmas on seotud nende paiknemisega karbonaatsetest kivimitest aluspõhjal, nende noorusega ja kujunemisega pideva mõõduka inimõju tingimustes.

Saarestiku pinnamood on kujunenud Ordoviitsiumi ja Siluri lubjakividest aluspõhjal jääaegsete ja jääajajärgsete geomorfoloogiliste protsesside tulemusel. Tänapäeva maastikud on seal kujunenud pärast jääaega merest tõusnud saartele, maakerge ja maismaa juurdekasvu tingimustest. Muldade ja koosluste vanus on ka saarte maismaa vanimates osades kümne tuhande aasta ümber, enamasti aga tunduvalt vähem. Loodusliku suksessiooni tulemusena oleks elupaikadeks Lääne-Eesti saarestikus kuusikud, männi- ja heitlehised segametsad, kadastikud, rannaniidud, sood ja rabad. Lääne-Eesti saartel kujunes viimaste aastatuhandete põllu- ja metsamajandusliku looduskasutuse tagajärjel välja taimkate, kus selle puhtlooduslikke tüüpe säilis suhteliselt vähe. Põllumaade kõrval olid majanduslikus kasutuses suured maa-alad

looduslike heina- ja karjamaadena, kus kujunesid välja poollooduslikud kooslused – loopealsed (looniidud), rannaniidud, puisniidud, puiskarjamaad jt.

Tänane maakasutus on ekstensiivne. BPA territooriumil katastrisse kantud 354 141 ha maast on maatulundusmaa sihtotstarve 94% (2011)¹. Taimkattes domineerib mets (52%)². Põllumajandusmaana on arvel 71 598 ha, sellest 33% põllumaa ja 66% püsirohumaa (2010).

Lääne-Eesti saarte loodusrikkuse säilitamise seisukohalt on erilise tähtsusega just poollooduslikud kooslused, mida on saarte territooriumist ligi 8%³. Poollooduslikeks kooslusteks nimetatakse loodusliku elustikuga kooslusi, mida on kestvalt niidetud või karjatatud. Nende ilme ja väärtused on kujunenud ning säilinud tänu pikaajalisele säästvale, loodusega arvestavale majandamisele. Poollooduslike alade maahooldus kätkeb endas eestlaste sajanditepikkusi töötraditsioone, mis on tihedalt läbi põimunud meie rahvuskultuuriga. Seetõttu nimetatakse selliseid alasid ka pärandkultuurmaastikeks ning poollooduslike kooslusi pärandkooslusteks.

Väärtuslikumateks poollooduslikeks kooslusteks (Natura elupaigatüüpideks) Lääne-Eesti saarte maismaal on rannaniidud, lood ja puisniidud. Kolmandiku poollooduslikest kooslustest moodustava rannaniidud. Karjatatavad rannaniidud on olulised rändlindude peatus- ja toitumiskohad ning elupaigad. Puisniidud ja loopealsed on erakordselt liigirikkad. Aastatuhandeid vanad poollooduslikud kooslused on paljude tänapäeval haruldaseks jäänud taime- ja loomaliikide elupaikadeks. Eesti saarte poollooduslikud kooslused moodustavad osa Euroopa ökoloogilisest taristust. Majandamisviis, mis nad tekitas ja alal hoidis, on väärtuslik kultuuripärand, mis pakub ühe kohalikele loodusoludele vastava mudeli kestlikust looduskasutusest. Kahjuks ei ole see tänapäeva ühiskonnas enam majanduslikult ratsionaalne, mistõttu pärandkoosluste saatus on sattunud sõltuvusse riiklikest toetusmeetmetest. 2011. a seisuga oli majandamises ligi kolmandik poollooduslikest kooslustest (tabel 1).

Tabel 1. Poollooduslikud kooslused ja nende majandamine BPA-I

¹ Maakatastri andmete alusel 2011

² Eesti põhikaardi andmete alusel

³ Keskkonnaameti andmebaasi alusel

Pindala ha	Saaremaa	Hiiumaa	Vormsi	Kokku
Poollooduslikke kooslusi kokku	22596,7	5943,2	2590,2	31130,1
Sh rannaniidud	6864,8	2146,8	974,1	9985,7
Sh lood	4915,8	684,2	79,8	5679,8
Sh puisniidud	1220,2	146,5	4,9	1371,6
Majandatavad PLK-d 2011	6982,6	2279,3	268,9	9530,8
Majandatavad PLK-d 2010	6532,6	2288,8	272,3	9093,7
Majandatavad PLK-d 2009	5256,1	2091,3	189,8	7537,2

Allikas: Keskkonnaameti andmebaasi alusel.

Elurikkuse hoidmise seisukohast on väärtuslikud ka BPA akvatooriumile jäävad rannikumere alad. Nii esinevad Väinamere piirkonnas ligi 40% akvatooriumist EL loodusdirektiivi I lisas loetletud elupaigatüüpidest mereveega üleujutatud liivamadalad. Lisaks neile on samas loetletutest esindatud pagurannad, rannikulõukad, laiad madalad abajad ja lahed ning karid⁴. Neid elupaiku ei ohusta küll otseselt kohalik inimtegevus, kuid kogu Läänemerd kahjustava reostumise ja eutrofeerumise ning läheduses kulgeva nafta mereveo tõttu on sealne elustik ohustatud. Nii on hävinud mitme piirkonnas traditsioonilise kalaliigi (siig) koelmud, aeg ajalt on randades naftakoguseid, mis ohustavad aulide ja kirjuhaha talvituvaid populatsioone. Erinevate tegurite koosmõjul on BPA territooriumil kalavaru seisund halvenenud ja väljapüügid vähenenud, mistõttu traditsioonilist rannapüüki ähvardab kadumine.

Täna on umbes 20% BPA maismaast kaitse- või hoiualadena kaitsereežiimi all. Poollooduslike koosluste, mis moodustavad suure osa (32,8 % maismaast)⁵ kaitstavatest aladest heas seisundis hoidmiseks on vaja aga nende pidevat hooldamist, mida täna pole osutunud võimalikuks piisavas mahus tagada. Eriti raske on saavutada kunagi majanduslikus kasutuses olnud, aga tänaseks sellest välja jäänud, väikesaarte ja laidude poollooduslike koosluste head seisundit.

Piirkonnas leidub ka Euroopa tähtsusega vanade metsadega kaetud alasid ning soid ja allikaid.

⁴ Väinamere hoiuala mereosa kaitsekorralduskava aastateks 2009-2018.

http://www.balticseaportal.net/media/upload/File/Vainamere_KKK_07.07.09.pdf. 30.08.2012

⁵ Keskkonnaameti andmebaasi alusel

1.2 ÜHISKOND

20. sajandil läbisid Lääne-Eesti saared loos kogu Eesti ühiskonnaga ülemineku põllumajandusühiskonnast tööstusühiskonda. 21. sajandi alguses oleme jõudmas tööstusjärgsesse (postindustriaalsesse) faasi, kus esiplaanile tõuseb teenuste areng ning majandus muutub üha enam teadmispõhiseks. Ühtlasi suunab keskkonnahoiu tähtsustumine kogu ühiskonda ja eriti majandust „rohestumise” poole.

BPA territooriumi rahvaarv on *ca* 40 000, mis moodustab 3,1% Eesti kogurahvastikust: sh 31 300 Saare maakonnas, 8500 Hiiu maakonnas ja 340 Vormsi vallas. Keskmine rahvastikutihedus on 10 in/km². Administratiivselt jaguneb BPA territoorium 22 kohalikuks omavalitsuseks, kuid *ca* 40% elanikest on koondunud Kuressaare ja Kärdla linna. Väljaspool linnu on rahvastikutihedus madal. Saarte demograafilised trendid on samad, mis Eesti mandriosas: rahvastik kahaneb, vananeb ning koondub suhteliselt enam linnadesse ja linnade lähiümbrusse.

BPA majanduse mahtu iseloomustab ligikaudu Saare ja Hiiu maakonna sisemajanduse kogutoodang (SKT), mis moodustab 2,2% kogu riigi omast (2009). Saarte elanikkond on silmapaistvalt ettevõtlik. Tuhande elaniku kohta registreeritud ettevõtete arvult jäävad Saare ja Hiiu maakond maha vaid Harju maakonnast (2010).

Vaatamata saarelisest asendist tulenevatele struktuursetele takistustele ning suuremate linnade puudumisele on Saare ja Hiiu maakonna majandus võrreldes teiste Eesti maakondadega olnud suhteliselt edukas. Sisemajanduse kogutoodang (SKT) ühe inimese kohta oli nende kahe maakonna keskmisena 6875 eurot, mis on 67% Eesti keskmisest (2009). Selle näitaja põhjal olid Saare ja Hiiu maakond vastavalt III ja V kohal. Elanike aasta keskmise netosissetuleku järgi on Saare ja Hiiu maakond VI ja VII kohal riigis (2010). Võrreldes teiste valdadega, on Vormsi vald Lääne maakonnas samuti arendanud aktiivset hoiakut. Näiteks olid 2012. aasta esimesel poolaastal Vormsi valla sissetulekud võrreldes teiste omavalitsustega (ka Haapsalu linnaga) suurimad (Lääne Elu nr 110, 2012).

Nagu kõikjal Eestis domineerivad ka BPA alal majanduse struktuuris teenused e tertsiaarsektor. Need annavad Saare ja Hiiu maakonna tööhõivest vastavalt 57 ja 71% (2011). Mõlemad maakonnad on tuntud turismisihtkohad, kuid üksnes Saaremaal on välja arenenud mahukas spaaturism. Saare ja Hiiu maakonnas ööbivad 6% kogu Eesti turistide arvust (2011).

Saare maakonnas on ka märkimisväärne tööstus- ja ehitussektor – 34% tööhõivest, samas kui Hiiumaal on see vaid 23%. Põhjuseks on eelkõige sealse toiduainetööstuse (piima-, liha-, kalatööstuse) puudumine. Domineerivaks tööstusharuks on Hiiumaal plastitööstus. Saaremaal on seevastu säilinud nii toiduainetööstus kui ka tekkinud uued harud – eelkõige väikelaevalde ehitamine ja elektroonikatööstus.

Primaarsektor (põllu- ja metsamajandus, kalapüük) annab Saare ja Hiiu maakonnas vastavalt 9 ja 17% tööhõivest. Hiiumaal on põllumajanduse osatähtsus nii tööhõives kui toodetud lisandväärtuses praegu Eesti suurim. Vormsi vallas on domineerivateks tegevusaladeks turism (peamiselt majutus), põllumajandus ja metsa ülestöötamine.

Vaatamata levivale linlikule elulaadile on Lääne-Eesti saartel säilinud kestliku looduskasutuse pärandkultuuri, sellega seotud külamaastikke ja poollooduslikke kooslusi rohkem kui mitmel pool mujal Eestis. Ka edasise majandusarengu väljavaadetes on olulisel kohal kohalikud loodusvarad – mets, meri, ravimuda, puhas keskkond jm. Seetõttu sobib BPA Eesti rohemajanduse pilootalaks käesoleva programmi mõttes.

1.3 TSONEERIMINE

Vastavalt UNESCO MAB programmi põhimõtetele peab iga biosfääri programmiala olema jaotatud kolme tsooni: tuumaladeks, puhveraladeks ja üleminekualaks (kaart lisas 2). Lääne-Eesti saarte BPA tsooneerimine tugineb Eesti looduskaitse süsteemis kasutatavatele kaitseeržiimidele.

Tuumaladeks on kõige rangemate looduskaitse piirangutega alad – reservaadid ja sihtkaitsevööndid. Tuumalasi on 365,27 km² (tabel 2).

Puhveraladeks on kaitsealuste objektide piiranguvööndid, hoiualad ning püsielupaigad. Puhveralasid on 4 498 km² (tabel 2).

Üleminekuala moodustab BPA territoorium ja akvatoorium väljaspool tuum- ja puhveralasid. Üleminekuualasid on 10 737,73 km² (tabel 2).

Taotledes oma eesmärgi **toimib BPA programm kõigis kolmes tsoonis**. Seejuures järgib ta tuumaladel, puhveraladel ja üleminekuualal seaduse alusel kehtestatud looduskaitsealised ja inimtegevuse piiranguid.

Tabel 2. BPA tzoneeringute pindalad

Pindala	Tuumala	Puhverala	Üleminekuala
Maismaa (km²)	254,81	509,81	3 273,38
Mereala (km²)	110,46	3 988,19	7 464,35
Kokku (km²)	365,27	4 498,00	10 737,73

Allikas: Keskkonnaregistri alusel

2. VISIOON

Eesti MAB programm (BPA programm) on saavutanud Lääne-Eesti saarestiku kujunemise Eesti juhtivaks rohemajandusliku innovatsiooni ja pilootprojektide piirkonnaks kohalike looduslike ja poollooduslike maismaa- ja merekoosluste loodusvarade kestliku kasutamise alal. Piirkonna teadlikkus säästva arengu põhimõtetest on kõrge ja suhtumine toetav. Saarte kogukonnad, ettevõtjad ja avalikkus toetavad laialdaselt rohemajanduse arengut ja tunnustavad seda piirkonna sotsiaalse ja majandusliku edu saavutamise toimiva koostöömudelina.

3. ELLUVIIMINE

BPA säästva arengu programmi elluviimist korraldab Keskkonnaamet, mille tegevusvaldkonda kuulub vastavalt põhimäärusele mh riigi keskkonnakasutamise poliitika ja programmide ning tegevuskavade elluviimine. Laiapõhjalise seose ja koostöö kohalike kogukondadega tagab Keskkonnaameti peadirektori poolt moodustatav nõuandva funktsiooniga BPA nõukoda, kus kutsutakse osalema piirkonna kohalikud omavalitsused, kodanikuühendused ja mittetulundusühendused, sh ettevõtjate esindusorganisatsioonid ja LEADER tegevusgrupid, kõrg- ja kutseharidusasutuste esindajad. Nõukoja peamisteks ülesanneteks on programmi viie-aastaste tegevuskavade ja vajadusel nende muutuste heakskiitmine.

Programmi elluviimises osalevad partneritena UNESCO Eesti Rahvuslik Komisjon, riigiasutused, BPA omavalitsused (omavalitsusliidud), kodanikuühendused ja mittetulundusühendused, sh ettevõtjate esindusorganisatsioonid ja LEADER tegevusgrupid, kõrg- ja kutseharidusasutuste esindajad. BPA programmi elluviimise toetamiseks ja selle haldamisse partnerite kaasamiseks võib Keskkonnaamet moodustada töörühmi, komisjone ja teadusnõukogu.

BPA programm määratleb strateegilised eesmärgid ja nende elluviimiseks vajalikud ülesanded. BPA programmi konkreetsed tegevused programmi eesmärkide täitmiseks ülesannete raames planeerib Keskkonnaamet koos partnerite ja nõukojaga viie-aastaste tegevuskavadega, kus seatakse mõõdetavad sihttasemed programmi iga ülesande lahendamise osas. Tegevuskava koostamisel konsulteeritakse nõukojas osalevate partnerite, teiste riigiasutuste ja avalikkusega. Kava koostamise menetlus on avatud ja võimaldab igäuhe osalemist. Kavad hõlmavad nii Keskkonnaameti kui partnerite tegevusi, mis lahendavad BPA programmi ülesandeid. Tegevuskavade rahastamine nähakse ette vastavalt konkreetsete tegevuste jaoks kättesaadavate finantsallikate baasil lähtudes partnerite ja Keskkonnaameti võimalustest. Tegevuskava koordineerituse ja selle elluviimise rahastamise tagamiseks sõlmib Keskkonnaamet vajadusel kokkuleppeid BPA programmi partnerite või teiste riigiasutustega.

4. STRATEEGILISED EESMÄRGID JA ÜLESANDED

EESMÄRK 1: BPA ON KUJUNENUD KESTLIKU MAJANDUSE JA LOODUSKASUTUSE PILOOTPIIRKONNAKS

Biosfääri soodsa seisundi saavutamiseks ei piisa loodus- ja keskkonkakaitsemeetmetest. Inimese majandustegevus üldiselt peab muutuma kestlikumaks. BPA põhieesmärgiks on kujundada oma programmiala kestliku majanduse arendamise pilootalaks. Programm fokusseerib oma ressursid ja püstitab oma ülesanded nende majandussektorite suunamiseks, mille „rohestamine“ on, arvestades programmiala looduslike ning ühiskondlike tingimusi, sh selle territooriumi saarelisust ja seal paljude väikesaarte leidumist, kõige perspektiivikam ja ühtlasi ka elurikkuse hoidmise seisukohalt mõjusam. Need on: energeetika, põllumajandus, kalandus, metsandus, turism ning planeerimine ja ehitus.

ÜLESANNE 1.1: KESTLIKU ENERGEETIKA ARENDAMINE

Keskkonnaamet (KA) koos partneritega algatab ja toetab projekte kohaliku taastuvenergia kasutamise laiendamiseks, sh kohalike biokütuste (hein, roog, sõnnik, puit, jm), päikese- ja tuuleenergia ning maa- ja õhusoojuse kasutamise majanduslikult efektiivsete tehnoloogiate kasutuselevõtuks. Seejuures eelistatakse kasutuselevõetavad lahendused seostada looduskaitse huvide ning poollooduslike koosluste hooldamisega. Keskkonnaamet koos partneritega algatab ja toetab projekte olemasoleva hoonete ja eriti elamute energiasäästlikkuse tõstmiseks, kasutades rohelisi tehnoloogiaid.

ÜLESANNE 1.2: KESTLIKU PÕLLUMAJANDUSE ARENDAMINE

Keskkonnaamet koos partneritega algatab ja toetab projekte põllumajanduse rohestamiseks ja mitmekesistamiseks, sh mahetootmise edendamise kitsaskohtade kõrvaldamiseks, põllumajandustoorme suuremaks kohapealseks väärindamiseks, programmiala looduslikele eeldustele sobivate põllumajandus- ja aiandusharude edendamiseks (mesindus, aiandus, ekstsensiivne karjakasvatus jm), kohalike loodussõbralike väetiste tootmise ja kasutamise edendamiseks (adru jm), uute keskkonnasõbralike põllumajanduslike tehnoloogiate katsetamiseks, pärandkoosluste (sh väikesaared ja -laiud) efektiivseks majandamiseks ja uute

põllumajanduslike teenuste väljaarendamiseks (nt mesilaste tolmeldamisteenus, rendikarjad maastikuhoolduseks jm).

ÜLESANNE 1.3: KESTLIKU METSANDUSE ARENDAMINE

Keskkonnaamet koos partneritega algatab ja toetab projekte metsa loodusvarade ratsionaalsemaks kasutamiseks, sh puidu suuremaks kohapealseks väärimiseks, mudelite otsimiseks kogu puidu majanduslikuks kasutamiseks, kohalikule puidu eripärale (puuliigid, puidu kvaliteet) sobivate toodete väljatöötamiseks ja tootmiseks, metsa kõrvalkasutuste edendamiseks, säästvate raiemetodite kasutamise tagamiseks, metsa taastamise tehnoloogiate kasutusele võtmiseks, metsandusega seotud ettevõtete klasteripõhise koostöö toetamiseks.

ÜLESANNE 1.4: KESTLIKU KALANDUSE ARENDAMINE

Keskkonnaamet koos partneritega algatab ja toetab projekte rannikumere kalavaru seisundi parandamiseks ja kalanduse kui elatusala ja saarte kultuuri komponendi püsimiseks, sh kalade kudealade säilitamiseks ja taastamiseks nii rannikumeres kui mageveekogudes, traditsioonilise rannapüügi järjepidevuse hoidmiseks vähemalt kõrvalelatusalana, kalakasvatuse kohalikele oludele sobivate ja keskkonnasäästlike tehnoloogiate kasutusele võtmiseks, kala ja vetikate jm vete bioloogilise ressursi kasutamist uute toodete valmistamiseks.

ÜLESANNE 1.5: KESTLIKU TURISMI ARENDAMINE

Keskkonnaamet koos partneritega algatab ja toetab projekte turismi keskkonnasäästlike ja kohalikel ressursside põhinevate vormide edendamiseks, sh uute maa-, loodus- ja ökoturismi toodete loomist, kohalikke loodusressursse (nt ravimuda, loomad, taimed) kasutavate raviturismi toodete loomist, jalgrattaturismi võimaluste parandamist.

ÜLESANNE 1.6: KESTLIKU PLANEERIMISE JA EHITAMISE ARENDAMINE

Keskkonnaamet koos partneritega algatab ja toetab projekte biosfäärialade kontseptsiooni ja laiemalt ökosüsteemse lähenemise lõimimiseks planeerimisse ja ehitiste projekteerimisse, sh biosfäärialade kontseptsiooni lõimimiseks maakonna ja omavalitsuste arengukavadesse ning planeeringutesse, programmiala maastike eripära ja pärandkultuuri arvestavate soovituslike planeerimis- ja projekteerimissuuniste koostamiseks ja kasutusele võtmiseks,

maastikuplaneerimise ja –arhitektuuri alase kompetentsi loomiseks, kohalikke ja/või looduslikke ehitusmaterjale kasutavate tänapäevaste ehitisetüüpide väljatöötamiseks, planeerijate ning arhitektide ja vastava ala omavalitsusametnike täiendkoolitamiseks.

EESMÄRK 2: LOODUSLIK MITMEKESISUS ON SÄILITATUD

Elurikkuse säilitamine on MAB programmi algne põhieesmärk. Täna oludes, kus elurikkuse kaitse nii väärtuslike elupaikade kui ohustatud liikide osas on Eestis küllalt arenenud, saab BPA anda sellele pigem kaudset tuge, väärtustades elurikkust kõige laiemas mõttes oma harivas funktsioonis ning aidates kaasa inimtegevuse üldiselt kestlikumaks muutmisele. Arvestades elurikkuse suurt kontsentratsiooni BPA-l, on sellel eesmärgil ülioluline roll kogu Eesti looduskaitse edukuses.

ÜLESANNE 2.1: KOHALIKE KOGUKONDADE KAASAMINE ELURIKKUSE SÄILITAMISSE

Keskkonnaamet koos partneritega korraldab süsteemset elanikkonna koolitamist, juhendamist ja abistamist mõistmaks elurikkuse säilimise võtmetegureid. Seejuures arvestarajse vajadust leida uusi lahendusi ressursside kestlikuks kasutamiseks, sh uute ärimudelite rakendamiseks, sotsiaalse ettevõtluse edendamiseks ja vabatahtliku tegevuse laiendamiseks nii ametliku kaitsekorralduse raames kui laiemalt elurikkust säilitavas tegevuses.

EESMÄRK 3: BPA ON HOIDNUD JA EKSPONEERINUD SAARTE KULTUURIPÄRANDIT

Lääne-Eesti saarte kultuuripärand on läbi põimunud põliste kestliku looduskasutuse traditsioonide, oskuste ja kogemustega. Säilinud on mitmekesine varamu materiaalseid mälestisi, sh ehitisi, külaansambleid, pärandkultuurmaastikke, aga ka kohalikke koduloomatõuge ja kultuurtaimesorte jm. Eelnevate põlvkondade tegutsemismudelite loov kasutamine ja edasiarendamine on piirkonna eripära arvestava ja selle ainukordsust säilitava kestliku arengu olulisi tingimusi. Seepärast on oluline BPA kultuuripärandi hoidmine ja eksponeerimine eeskätt selle looduskasutusega seotud aspektides.

ÜLESANNE 3.1: KULTUURIPÄRANDI HOIDMINE

Keskkonnaamet koos partneritega algatab ja toetab projekte kestliku looduskasutuse kultuuri vaimse ja materiaalse pärandi hoidmiseks ja demonstreerimiseks, sh pärandkultuuri objektide säilitamiseks maastikul, kohalike koduloomatõugude ja kultuurtaimesortide säilitamiseks, ürituste või ekspositsioonide/näidisalade tegemist, mis tutvustavad ja õpetavad kohalikke rahvapäraseid ehitusviise ning arhitektuuri; traditsioonilist põllutööd ja kalastamist, karjatamist ja niitmist, paemurdmist ja -töötlemist, kiviaedade ladumist, metsatööd ja maastikuhooldust, käsitööd ja toiduvalmistamist, vastavate õpperadade ja marsruutide koostamist jm.

EESMÄRK 4: BPA ON ROHEMAJANDUST TOETAV UURINGU-, SEIRE- JA KOOLITUSKESKUS

Kestlik areng tänapäeva dünaamilise ühiskonna tingimustes eeldab praktika seostamist teaduslike rakendusuringute ja arendustööga, samuti pidevalt uueneva teadus- ja oskusteabe pidevat edasiandmist programmiala sidusrühmadele ja laiemalt kogu kohalikule kogukonnale.

ÜLESANNE 4.1: KESTLIKU ARENGUGA SEOTUD TEADUSTÖÖDE ALGATAMINE

Keskkonnaamet koos partneritega algatab ja toetab projekte, mis hõlmavad käesoleva programmi eesmärke 1-3 toetavaid rakendusuringuid ja arendustöid (nii tehnika- ja loodus- kui ka ühiskonna- ja humanitaarteadustes), teemadega seotud üritusi ja publikatsioone ning programmi tulemuste seiret ja aruandlust nii siseriiklikuks kui rahvusvaheliseks tarbeks.

ÜLESANNE 4.2: KOOLITUS- JA KOMMUNIKATSIOONIPROGRAMMI TÄITMINE

Keskkonnaamet koos partneritega algatab ja toetab projekte, mis hõlmavad käesoleva programmi eesmärke 1-3 toetavaid õppeprogramme, üritusi, õppevahendeid ning teavitavaid ja harivaid publikatsioone. Projekte viiakse ellu programmiala erinevate asutuste, sh tasemeharidusasutuste, huvihariduse ja vabaharidusasutuste kaudu ja koostöös nendega ning erinevaid kommunikatsioonikanaleid kasutades.

EESMÄRK 5: BPA EESMÄRKIDE SAAVUTAMISEL TOIMIB AKTIIVNE KOOSTÖÖ

MAB programm edendab koostööd siseriiklikult ja riikide vahel kestliku arengu valdkonnas. Biosfäärialade võrgustiku töö edendab teadmiste levikut headest praktikatest, kestlikku arengut toetavat innovatsiooni ning vastastikku kasulikke koostöövorme saarte piirkonnas ja biosfäärialade vahel.

ÜLESANNE 5.1: KOHALIKE KOGUKONDADE KAASAMINE BPA TEGEVUSKAVA KOOSTAMISSE

Keskkonnaamet koostab avatud ja igapäevase osalemist võimaldavaid menetlusi kasutades perioodilised lühiajalised tegevuskavad käesoleva programmi täitmiseks. Keskkonnaamet algatab ja toetab selleks avalike ürituste läbiviimist, kuhu on oodatud nii saarte alalised kui hooajalised elanikud.

ÜLESANNE 5.2: BPA EESMÄRKIDE LÕIMIMINE KOHALIKE OMAVALITSUSTE JA MAAKONDLIKESSE ARENGUDOKUMENTIDESSE

Keskkonnaamet tegutseb selle nimel, et kohalikud kogukonnad hakkaksid nägema BPA programmi kui kasulikku ja huvipakkuvat arenguvõimalust ning lõimiks selle eesmärgid ja ülesanded oma arengudokumentidesse.

ÜLESANNE 5.3: RAHVUSVAHELISE VÕRGUSTIKU KOOSTÖÖS OSALEMINE

Keskkonnaamet osaleb temaatilistes ja regionaalsetes rahvusvahelistes biosfäärialade võrgustikes, eelkõige Läänemeremaade, mereliste alade ja saarestikualade võrgustiku töös. Ta algatab ja toetab rahvusvahelisi teadusliku koostöö- ja mestimisprojekte teiste biosfäärialadega.

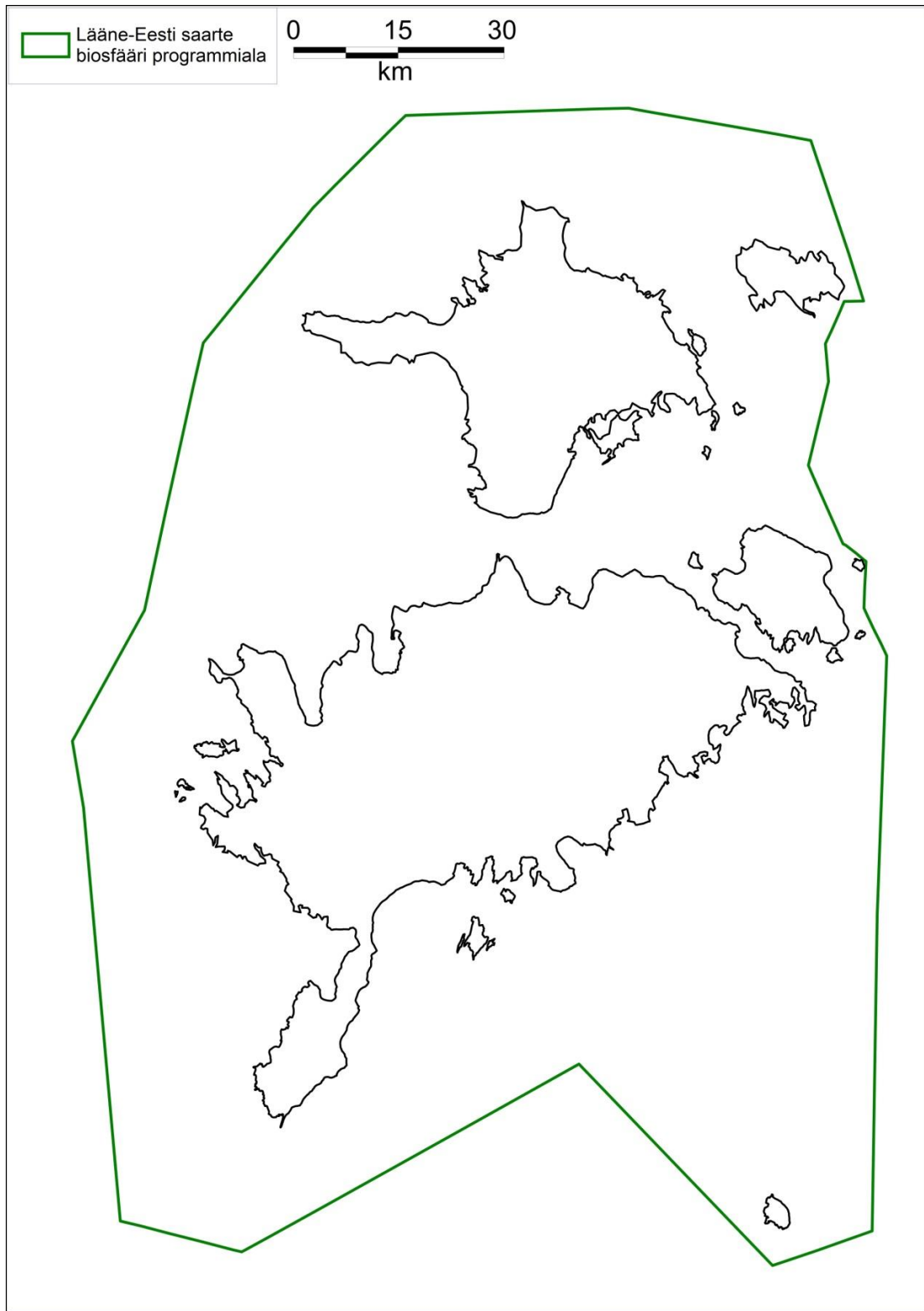
5. PROGRAMMI SEIRE JA HINDAMINE

BPA säästva arengu programmi seireks koostab Keskkonnaamet iga-aastaselt tegevuskava täitmise aruande. Aruanne esitatakse programmi nõukojale, kes annab sellele hinnangu ja vajadusel esitab ettepanekud tegevuse tõhustamiseks või tegevuskava kohandusteks. Aruanne koos nõukoja hinnangu ja ettepanekutega edastatakse UNESCO Eesti Rahvuslikule Komisjonile ja tehakse ühtaegu avalikult kättesadavaks.

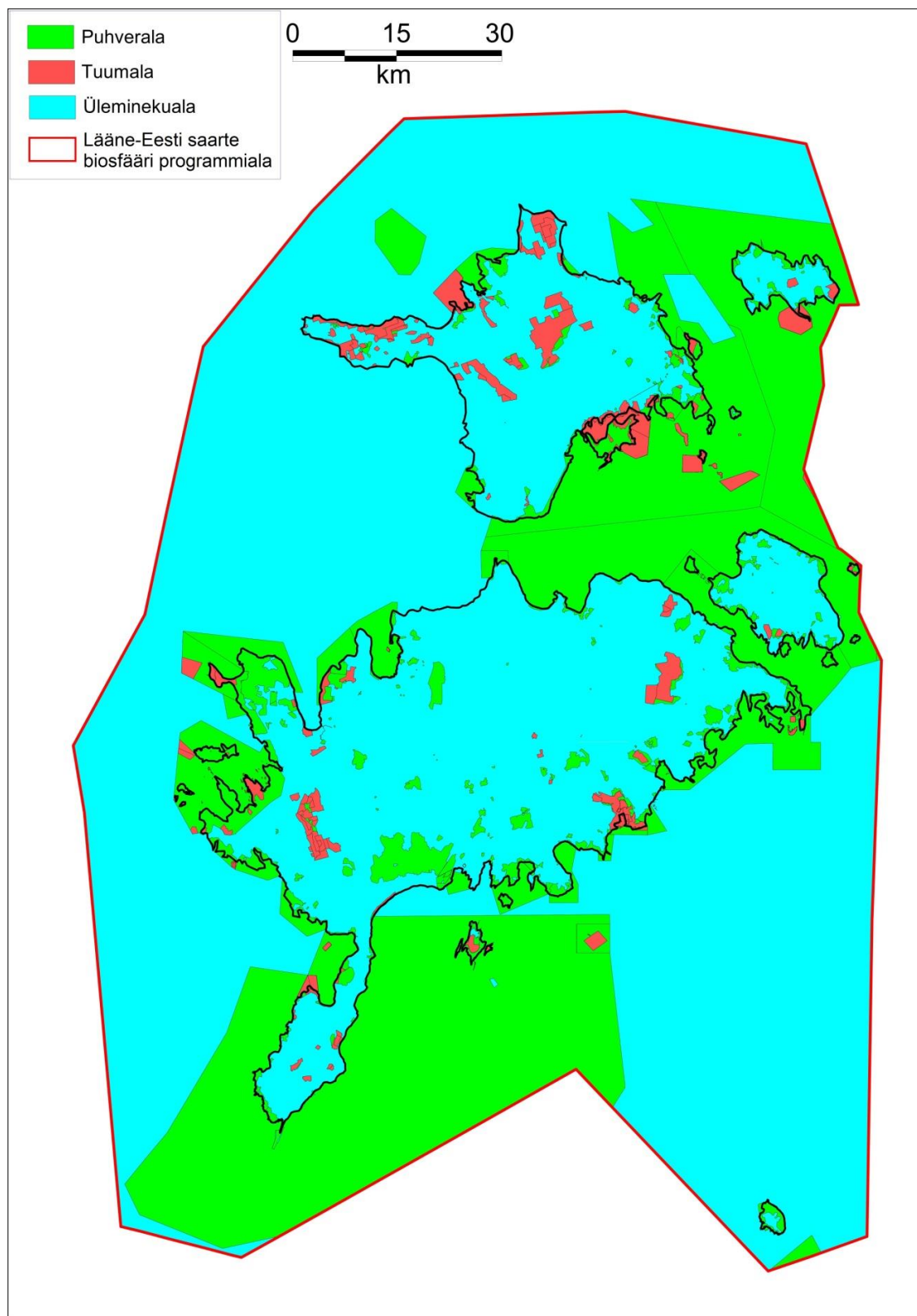
Aastatel 2017 ja 2021 tellib Keskkonnaamet programmi hindamise sõltumatute hindajate poolt. Hindamise tulemused võetakse esimesel puhul arvesse vajadusel jätkuva programmi ülevaatamisel või selle elluviimise kohandamisel ning teisel puhul järgneva perioodi BPA programmi koostamisel.

LISAD

LISA 1. Lääne-Eesti saarte biosfääri programmiala piir

LISA 2. Lääne-Eesti saarte biosfääri programmiala tzoneering

United Nations Educational, Scientific
and Cultural Organization

Programme on Man and the Biosphere

By decision of the Bureau of the International
Co-ordinating Council of the Programme on Man
and the Biosphere, duly authorized
to that effect by the Council

*West Estonian Archipelago
Biosphere Reserve*

is recognized as part
of the international network of Biosphere Reserves.
This network of protected samples of
the world's major ecosystem types
is devoted to conservation
of nature and scientific research
in the service of man.

It provides a standard against which can be measured
the effects of man's impact
on his environment.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Federico Mayor'.

Federico Mayor
Director-General
of Unesco

Date Paris, 27 March 1990